

In the article in an in theory ground organizationally methodical principles of improvement of preparation of teachers of pedagogical higher educational establishment to application of information technologies, forming of their computer literacy and informative culture.

УДК 37.032
ББК 74.58

О.М. Котикова
м. Київ, Україна

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ ДО ВИКОНАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ РОЛЕЙ

Постановка проблеми у загальному вигляді. Психолого-педагогічна підготовка майбутніх юристів надає можливість студентам набути як загальної так і професійної психолого-педагогічної компетентності, які забезпечують психолого-педагогічну готовність до професійної діяльності. Остання охоплює низку юридичних професій – юрисконсульт, прокурор, слідчий, адвокат, нотаріус, суддя та інші. Залежно від обраної професії, юристу необхідно ще під час навчання набути консультативних умінь, ораторських, організаційних, діагностичних, дослідницьких, мотиваційних, які відповідною мірою потрібні для успішності діяльності у тій чи іншій професії. Практика свідчить, що мотивація студентів до набуття психолого-педагогічної компетентності є набагато вищою, якщо вони оволодівають не окремими вміннями, а їх комплексами, відповідними тій чи іншій юридичній професії, яку можна розглядати як професійну роль.

Для практичного вирішення цієї проблеми необхідно визначити зміст понять «професійна роль» та її складові, «міжособистісно-рольова компетентність», «професійно-рольова компетентність», що потребує компаративного аналізу понять «міжособистісна роль», «соціальна роль» та «професійна роль», «професія як роль», що і виступає **метою нашого дослідження**.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Рольовий підхід, рольові теорії особистості започатковувалися і обґрунтовувалися спочатку в основному зарубіжними соціологами: функціональна рольова теорія (Р.Лінтон, Т.Парсонс); структурна рольова теорія (Р. Берт, М. Мендел, Х. Уайт, С.Уайншим); організаційна рольова теорія (Н. Гросс, Р. Кан, М. Ван-Селл, Е. Ван-де-Влієрт); когнітивна рольова теорія (Я. Морено, Дж. Роттер, Дж. Келлі, Дж. Мід, Ж. П'яже); теорія символічного інтеракціонізму (Дж. Мід, Ч. Кулі, Г. Блумберг, М. Куні, Т. Шибутані).

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціалізація людини – процес і результат засвоєння й активного відтворення людиною соціального досвіду, в процесі якого формується особистість. Процес соціалізації студента невід'ємний від засвоєння ним соціальних ролей.

Задля з'ясування поняття «роль», доцільно звернутися до когнітивної рольової теорії і теорії символічного інтеракціонізму. Один із напрямків когнітивної теорії започаткував Я. Морено. За Я. Морено, роль - це «синтетичний досвід, у якому об'єднуються особисті, соціальні і культурні елементи» [1, с. 245]. Він вважав, що в онтогенезі рольова гра з'являється разом з наслідуванням ролей інших людей і вона може бути використана як допомога і у навчанні, і у психотерапії. Г. Атей і Дж. Дарлі визначають роль як систему чи набір «компетентностей взаємодії» [2, с.77]. Р. Тернер зазначав: «Роллю ми вважаємо сукупність патернів поведінки, які складають значуще ціле і притаманні людині, яка займає специфічний статус у суспільстві (наприклад, лікаря і батька), неофіційну позицію у міжособистісних стосунках (наприклад, лідера і примиренця), або ототожнює (роль) зі специфічною цінністю у суспільстві (наприклад, чесною людиною або патріотом) [3, с. 316]. Як

бачимо, Р.Г.Тернер підкреслює, що кожна людина поєднує у своїй поведінці виконання як міжособистісних ролей (в нашому випадку – студент як член академічної групи) і специфічний статус, роль як професію (в нашому випадку – студент як майбутній нотаріус, юрисконсульт, адвокат тощо). Отже ролі найчастіше поділяють на соціальні і міжособистісні. В теорії символічного інтеракціонізму їх поділяють на конвенційні (формалізовані, зумовлені позицією людини у соціумі) і міжособистісні (визначаються індивідуальними особливостями учасників соціальної взаємодії).

У сучасних вітчизняних концепціях соціальна роль розглядається як: засіб і модель індивідуальної поведінки, зумовлена соціальним станом, соціальним позицією або соціальним статусом (Л. Буєва, [4, с.46-55]; Г. Зборовський, [5, с.455]) та ін.; функціональна одиниця поведінки, сукупність потреб, уявлень про себе як про суб'єкта ролі (рольової Я-концепції, соціальних умов, які роблять реалізацію цієї ролі можливою (П. Горностай, [6, с. 273]); набір норм, сукупність вимог, схвалюваний зразок поведінки, очікуваний від кожного, хто займає дану позицію (Л. Божович, [7, с. 115]; Д. Майєрс, [8, с. 164]); соціальна функція особистості І. Кон ([9, с. 168-169]; А. Мендра, [10, с. 100]); фіксація певного положення в системі суспільних відносин (Г. Андреева [11, с.71]); інтерналізація індивідом суспільних очікувань (О. Радугін [12, с.72]).

Для з'ясування процесуальних аспектів формування професійних ролей необхідно, на наш погляд, проаналізувати особливості становлення, засвоєння, функціонування соціальної ролі.

Г. Андреева (1999) вважає, що практично у всіх групових діях учасники виступають у двох якостях: як виконавці безособової соціальної ролі і як неповторні людські особистості. На основі цього автор розглядає поняття «міжособистісна роль» як фіксацію положення людини не у системі суспільних відношень, а у системі лише групових зв'язків, причому не на основі її об'єктивного місця у цій системі, а на основі індивідуальних психологічних особливостей особистості [11, с.74].

На думку Г. Андреевої, сама по собі соціальна роль не визначає діяльність і поведінку кожного конкретного її носія в деталях: усе залежить від того, наскільки індивід засвоїть, інтерналізує роль. О. Леонтьєв (1999) відзначає, що інтерналізована роль розглядається як внутрішнє визначення індивідом свого соціального стану, його ставлення до цього положення і обов'язків, які з нього випливають [13, с. 185], ступінь ідентифікації особистості із заданими їй нормами і вимогами. Акт інтерналізації визначається цілою низкою індивідуальних психологічних особливостей кожного конкретного носія даної ролі, тому суспільні відносини, хоча і є за свою суттю безособовими відносинами, у дійсності у своєму конкретному прояві набувають певного «особистісного забарвлення». Залишаючись особистостями в системі безособових суспільних відносин, люди неминуче вступають у взаємодію, спілкування, де їхні індивідуальні характеристики неминуче виявляються. Тому кожна соціальна роль не означає абсолютної заданості шаблонів поведінки, вона завжди лишає деякий «діапазон можливостей» для свого виконавця, що можна умовно назвати певним «стилем виконання ролі» [14, с.71-72]. Саме цей діапазон є основою для побудови усередині системи безособових суспільних відносин другого ряду відносин, тобто стосунків - міжособистісних.

При такому розмежуванні соціальні ролі розуміються як безособові і стандартизовані, які побудовані на основі прав і обов'язків, та несуть безпосереднє суспільне навантаження і мають зміст і значення для соціальної системи в цілому, що, на наш погляд, по суті тотожне поняттю соціальний статус. Міжособистісні ж ролі породжуються міжособистісними стосунками, що регулюються на емоційному рівні і визначаються індивідуальними особливостями людини.

Зазначене розмежування змісту міжособистісних ролей і ролей соціальних є цілком виправданим, проте при докладному аналізі процесуальних аспектів формування і взаємодії цих ролей потребує деяких уточнень.

У своїй монографії «Особистість і роль» П. Горностай розвиток особистості розглядає як рольовий розвиток, рольову соціалізацію, яка характеризується автором як діалектична єдність процесів соціалізації (засвоєння ролей, заперечення індивідуального, переходу від індивіду до особистості) й індивідуалізації (розвитку рольової автономії, незалежності від ролі, заперечення соціально-загального, перехід від особистості до індивідуальності) [6, с.138-139]. Розкриваючи надалі послідовну зміну етапів рольової соціалізації особистості, автор не виокремлює в них міжособистісні і соціальні ролі, а користується більш складною класифікацією, однак описаний ним процес взаємовпливу різних ролей дає нам право твердити, що міжособистісні ролі і ролі соціальні перебувають у діалектичному зв'язку – опановані і органічні для особистості міжособистісні ролі спонукають до опанування чи уникання тих чи інших соціальних ролей, а соціальні в свою чергу забарвлюються опанованими і звичними міжособистісними.

На нашу думку, взаємозумовленість міжособистісних і соціальних ролей, до останніх відноситься і професія, особливо яскраво проявляється на етапі професіоналізації особистості, в юнацькому віці, в період навчання у вищому навчальному закладі. На етапі адаптації до нової групи, нових умов навчання студент в межах своєї навчальної групи та інших груп демонструє поведінку, яка відтворює його індивідуальний минулий досвід пристосування до соціального середовища (групи). Такий досвід може бути як конструктивним, позитивним, так і неконструктивним, негативним. Між тим, від нього залежать подальші успіхи у опануванні спеціальністю.

Не дивлячись на те, що поняття соціальної ролі існує близько 70-ти років, різноманітні підходи до його інтерпретації обговорюються дотепер, проте вони розкривають здебільшого механізми становлення і розвитку ролей, але не дають відповіді щодо можливостей їх цілеспрямованого формування на етапі професіоналізації, не конкретизують зміст цих етапів. особливості становлення, засвоєння, функціонування соціальної ролі.

Завдання психолого-педагогічної підготовки на початковому етапі полягає у створенні умов, які б сприяли адаптації, гармонізації міжособистісних стосунків, знімали б суперечності між уявлюваними, суб'єктивними та виконуваними міжособистісними ролями студентів, формували б ключові компетентності, зокрема міжособистісну рольову компетентність як ключову соціальну компетентність.

У рамках експерієнтально-рольового підходу ми будемо спиратися на морфологію ролі, яка включає рольову задачу (ціль, що необхідно досягти в проблемній ситуації); рольову програму (педагогічну систему цілеспрямованих, упорядкованих дій, запропоновану викладачем); рольові дії (засоби досягнення цілі); рольову свободу (можливе і неприпустиме при виконанні ролі); рольовий настрій (психоемоційний стан, що відповідає ситуації взаємодії); рольову стратегію (власну програму студента опанування системою ролей); рольову компетентність (знання про умови дій).

В процесі психолого-педагогічної підготовки студенти набувають спочатку ключових рольових компетентностей, а потім, на їх основі – професійно-рольових компетентностей.

Міжособистісну роль ми розглядаємо як засіб і модель індивідуальної поведінки, зумовлені соціальною позицією, статусом у групі й минулим досвідом адаптації до соціального середовища, існуючою рольовою компетентністю.

Відповідно, ключова рольова компетентність - це компетентність міжособистісного спілкування студентів у групі, яка включає гармонійну рольову самореалізацію студента з метою подолання рольового дефіциту і забезпечення адаптації до нових умов навчання у ВНЗ. Її можна розглядати як базову психолого-педагогічну компетентність і одну із цілей психолого-педагогічної підготовки. Компонентами ключової рольової компетентності

виступають: соціальний інтелект та самоприйняття, адекватна самооцінка, здатність до децентрації - емпатії і рефлексії, здатність оцінювати ролі очікування інших. Програма соціально-психологічного тренінгу для першокурсників включає: рольову задачу, рольову програму, рольові дії, рольову свободу, рольовий настрій, рольову стратегію, рольову компетентність.

В результаті набуття міжособистісної рольової компетентності як ключової компетентності, у студентів – майбутніх юристів змінюється система відносин, ставлень, що охоплюють сутнісні характеристики їх соціально-психологічного розвитку: до себе, оточуючого світу, навчання у вищому навчальному закладі, до однокласників, інших людей, тобто формуються усі компоненти особистісної спрямованості як атрибуту особистості.

На основі міжособистісної рольової компетентності формується й процесуальна складова спрямованості: когнітивний компонент (наявність психолого-педагогічних знань, потреба їх поповнювати, потреба у самопізнанні і саморозвитку відповідно вимогам професійної діяльності); емоційно-оцінювальний (позитивне ставлення до психолого-педагогічної підготовки); практичний, поведінковий (активність у оволодінні системою професійних ролей, зокрема психолого-педагогічними ролями як професійно важливими для обраних юридичних професій-ролей).

Досягнутий рівень міжособистісної рольової компетентності впливає і на процес опанування студентами майбутніми юристами професійних ролей, в якості яких ми розглядаємо ролі прокурора, юрисконсульта, адвоката, судді і нотаріуса.

Професійна роль – це модель індивідуальної поведінки, зумовлена насамперед приписами як набором норм, сукупності вимог до професії, окрім того – інтерналізацією індивідом суспільних очікувань.

В межах однієї професійної ролі можна виокремити ще декілька, які становлять рольовий репертуар професії як ролі. Кожна із розглянутих нами юридичних професій, тобто професійна роль містить дві складові, ми назвали їх – професійно необхідні ролі, тобто зумовлені приписами щодо юридичної компетентності правознавця і – професійно важливі ролі, у яких інтерналізуються суспільні очікування щодо психолого-педагогічної компетентності представника тієї чи іншої юридичної професії. Сукупність ролей, які складають кожен професію, можна розглядати як рольову систему.

Подаємо їх співвідношення у вигляді таблиці.

Таблиця 1

Рольова система юридичних професій

Професійна роль (професія)	Професійно-необхідна роль (юридична)	Професійно-важливі ролі (психолого-педагогічні)
Прокурор	забезпечувач законності	організатор, мотиватор, оратор, дослідник
Юрисконсульт	забезпечувач юридичного супроводження господарської та іншої діяльності організації	організатор, консультант, оратор
Адвокат	безпосередній забезпечувач юридичних послуг	консультант, оратор, діагност, мотиватор
Суддя	здійснювач правосуддя	мотиватор, дослідник
Нотаріус	посвідчувач юридичних фактів	дослідник, діагност

Професійно-рольову компетентність ми будемо розглядати як здатність оперативно володіти різними професійними ролями як комплексами професійно важливих ролей, що їх складають.

Їх сукупність можна розглядати як спеціальну, професійну компетентність. Компонентами професійно-рольової компетентності виступає широта діапазону (репертуару) професійно

важливих ролей; глибина діапазону (репертуару) цих ролей, які у різному сполученні складають конкретну професійну роль; мобільність у зміні ролей – швидкість їх урізноманітнення, вміння усвідомлювати свої переваги і обмеження щодо опанування окремими ролями, вміння зосереджуватися на преференційованих ролях і вдосконалюватися в них або гармонійно розвивати увесь репертуар ролей, які складають у різних комбінаціях професійні ролі, уникаючи при цьому професійно-рольових конфліктів ще на етапі навчання у ВНЗ.

На основі професійної рольової компетентності формується полірольова професійна спрямованість яку поряд із міжособистісною рольовою компетентністю ми розглядаємо як одну із цілей психолого-педагогічної підготовки.

Полірольову професійна спрямованість ми розглядаємо як психолого-педагогічний досвід опанування професійними ролями, який є синтезом знань про окремі юридичні професії, відповідність власних психолого-педагогічних властивостей вимогам конкретної професії, мотивації до набуття якомога ширшого і глибшого діапазону професійно-рольової компетентності і рольової поведінки, яка забезпечує студентам опанування преференційованими професійними ролями і рекомендованими професійними ролями, а також професійними ролями, які потребують кардинальних особистісних змін

Полірольова професійна спрямованість – це інтегральна і генералізована якість особистості професіонала. Її змістом виступає сукупність стійких мотивів, які зорієнтовують професіонала на опанування якомога широкого, глибокого та мобільного репертуару професійних ролей і які є відносно незалежними від поточного моменту. Характеризується професійними інтересами, нахилами, потребами й ідеалами особистості, які виражають її світогляд і забезпечують єдність переконань і практичних професійних дій і виступають компонентами полірольової професійної спрямованості.

Психолого-педагогічна полірольова професійна спрямованість студента – майбутнього юриста пов'язана з оволодіння ним досвіду опанування професійно важливих ролей, які складають психолого-педагогічний зміст професійних ролей як юридичних професій. У її структурі, як і у структурі компетентностей, можна виокремити когнітивний, мотиваційний, практичний компоненти.

Цей висновок важливий для концепції побудови структури психолого-педагогічної підготовки, оскільки надає можливість розпочинати навчання з практичної апробації наявного, в тому числі буденного педагогічного і психологічного досвіду студентів і в залежності від його змісту для кожної особистості студента надавати йому наукового характеру, тобто «прирошувати» до буденного досвіду опанування основ педагогіки та психології за допомогою ігрових, рольових технологій навчання.

Перебудова структури психолого-педагогічної підготовки відповідно до експеріментально-рольового підходу і формування полірольової професійної зорієнтованості майбутніх юристів потребує оновлення змісту такої підготовки.

Адже в процесі професійної педагогічної підготовки важливо не тільки дізнатися про існування різноманітних позицій у сукупній ролі юриста, але і прийняти, засвоїти, програти їх, із метою осмислення професійної діяльності, що надає можливість для визначення індивідуальних стратегій корекції набутої полірольової професійної компетентності і вдосконалення їх, що сприятиме формуванню полірольової професійної спрямованості.

Висновки. Психолого-педагогічна підготовка майбутніх юристів повинна надавати студентам можливість набути психолого-педагогічної компетентності у професійній діяльності, яка може розглядатися як система професійних ролей юриста.

Готовність до виконання професійних ролей майбутніми юристами формується в процесі їх психолого-педагогічної підготовки протягом кількох етапів, на кожному з яких визначається і реалізується рольові задачі; рольові програми; рольові дії; рольова свобода; рольовий настрій; рольові стратегії; рольова компетентність.

В процесі психолого-педагогічної підготовки студенти набувають спочатку ключових рольових компетентностей, а потім, на їх основі – професійно-рольових компетентностей.

Міжособистісну роль визначено як засіб і модель індивідуальної поведінки, зумовлені соціальною позицією, статусом у групі й минулим досвідом адаптації до соціального середовища, існуючою рольовою компетентністю.

Ключова рольова компетентність - це компетентність міжособистісного спілкування студентів у групі, яка включає гармонійну рольову самореалізацію студента з метою подолання рольового дефіциту і забезпечення адаптації до нових

Професійну роль визначено як модель індивідуальної поведінки, зумовлену приписами як набором норм, сукупності вимог до професії, а також - інтерналізацією індивідом суспільних очікувань.

Кожна із юридичних професій – прокурор, юрисконсульт, адвокат, суддя, нотаріус та інші розглянуті як професійні ролі, які складаються із професійно необхідних (власне юридичних) і професійно важливих – (психолого-педагогічних), значущість останніх має різний рівень залежно від змісту основної професійної діяльності, тобто професійної ролі.

Професійно-рольову компетентність розглянуто як здатність оперативного володіти різними професійними ролями як комплексами професійно важливих ролей, що їх складають.

На основі набутих компетентностей формуються особистісна і процесуальна складові полірольової професійної спрямованості майбутніх юристів як інтегральної і генералізованої якості особистості професіонала, яка має когнітивний, мотиваційний і практичний компоненти.

Індивідуальні стратегії корекції полірольової професійної компетентності – предмет окремого дослідження, результати якого отримані автором і будуть висвітлені у наступних його публікаціях.

Література:

1. Морено Я. Социометрия: Экспериментальный метод и наука об обществе / Пер. с англ. А.Боковинова /Я.Морено– М.: Академический проект, 2001. – 384 с.
2. Ickes W., Knowles E.S. (Eds.) Personality, roles and social behavior. – N. Y., etc.: Springer, 1982.- 362 p.
3. Turner R.H. Role change //Annual review of Sociology. – 1990, Vol. 16. - P. 87-110.
4. Буюева Л.П. Человек: деятельность и общение / Л.П.Буюева. – М.: Мысль, 1978. – 216 с.
5. Зборовский Г.Е. Общая социология : курс лекций./Г.Е.Зборовский – Ин-т упр. и экономики; Рос. Гос. Проф.-пед. ун-т. –т Екатеринбург, 1997. – 600 с.
6. Горностай П.П. Личность и роль: Ролевой подход в социальной психологии личности./П.П.Горностай – К.:Интерпресс ЛТД, 2007.– 317 с.
7. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте : Психологические исследования / Л.И.Божович ; Акад пед. наук СССР. – М., 1968. – 464 с.
8. Майерс Д. Социальная психология : учебник / Д.Майерс, пер. с англ. В.Гаврилов (и др.) – 6-е изд., перераб. и доп. – СПб. : Питер, 2002. – 752 с. – (Мастера психологии)
9. Кон И.С. Люди и роли / И.С.Кон / Новый мир. – 1970. - № 12. – С. 168-172.
10. Мендра А. Основы социологии : учеб. пособие для вузов. /А.Мендра, пер. с фр. – М.: Nota Bene, 2000. – 344с.
11. Андреева Г.М. Социальная психология : учеб. для высш. шк. /Г.М.Андреева– М.: Аспект-Пресс, 2000. – 376 с.
12. Психология и педагогика : учеб. пособие для вузов / сост и отв. Ред. А.А.Радугин. – 2-е изд., испр. И доп. – М.: Центр, 1999. – 254 с. – (Alma Mater)
13. Леонтьев А.А. Психология общения: учеб. пособие для студентов вуза по специальности «Психология»/А.А.Леонтьев – 3-е изд. – М.: Смысл, 1999. – 365 с. – (Психология для студента).
14. Руденский Е.В. Социальная психология : курс лекций./Е.В.Руденский - М.: ИНФРА – М.; Новосибирск : Новосиб. гос. акад. экономики и управления, 1997. – 224 с.

У статті відображені особливості психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів до виконання професійних ролей, дані визначення понять: міжособистісна роль, професійна роль, міжособистісна рольова компетентність, полірольова професійна компетентність, полірольова професійна спрямованість.

В статті отражены особенности психолого-педагогической подготовки будущих юристов к исполнению профессиональных ролей, даны определения понятий: межличностная роль, профессиональная роль, межличностная рольовая компетентность, полиролевая профессиональная компетентность, полиролевая профессиональная направленность.

The article reflects the speciality of the psychological and pedagogical preparing of future lawyers to the fulfillment of the professional roles, the interpersonal role, the professional roles, the interpersonal role competency, the the professional role competency, the polyrole professional direction have been describes.

УДК 378.147: 37.012
ББК 74.202

Г.В. Красильникова, С.Р. Красильников
м. Хмельницький, Україна

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Нині в Україні відбувається модернізація освітньої галузі. Вітчизняна освітня галузь обрала шлях кардинальних реформ, входження до європейського освітнянського простору, поліпшення якості освіти в рамках болонського процесу [1, с.234].

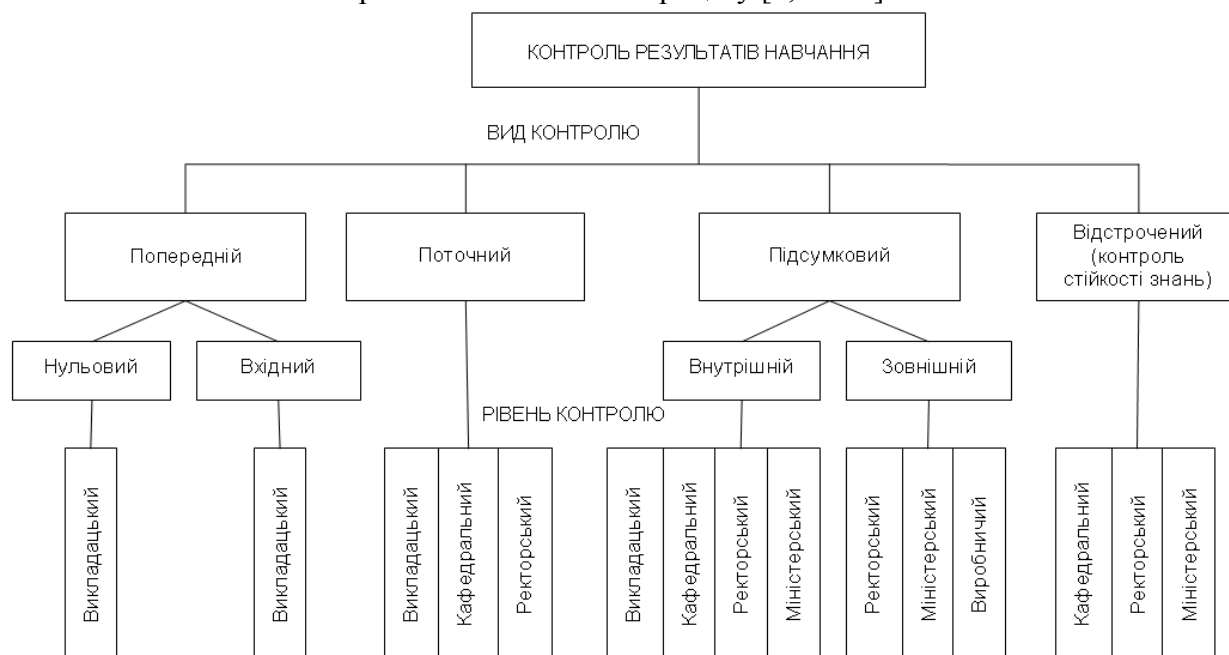

Рис. 1. Система контролю результатів навчання студентів у ВНЗ

Ефективне управління якістю освіти можна здійснювати шляхом налагодження системи моніторингу. На якість освіти у вищому навчальному закладі (ВНЗ) впливає багато чинників: якість державних освітніх стандартів; зміст освітніх програм; рівень і якість довузівської підготовки абітурієнтів; кваліфікація педагогічних кадрів; матеріальна база навчального закладу; соціальна захищеність співробітників і студентів; зовнішньоекономічні умови; морально – психологічний клімат тощо. Поряд із цим достовірність результатів навчання залежить від чіткості налагодженої системи контролю й оцінювання навчальних досягнень студентів.